

คุณค่าและลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะในมิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร

THE VALUE AND DISTINCTIVE CHARACTERISTICS OF DHAMMA BOOKS IN THE THAI LANGUAGE FOR COMMUNICATION

กุสุมา สุ่มมาตร | *Kusuma Soommat* | ORCID ID: 0009-0005-5544-0227

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏา จังหวัดอภัยภูฏา ประเทศไทย | Faculty of Education, Mahamakut Buddhist
University Roi Et Campus, Roi Et Province, Thailand
Corresponding Author E-mail: kusuma3083@gmail.com

Received: (July 23, 2024); Revised: (August 21, 2024); Accepted: (August 21, 2024)

Citation:

กุสุมา สุ่มมาตร. (2567). คุณค่าและลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะในมิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร. *วารสารวิจัยและนวัตกรรมเพื่อความยั่งยืน (JRIS)*, 1(3), 22-41.

Soommat, K. (2024). The value and distinctive characteristics of dhamma books in the thai language for communication. *Journal of Research and Innovation for Sustainability (JRIS)*, 1(3), 22-41.

ABSTRACT

This research article is part of the dissertation titled "Dhamma Books of Northeastern Monks: Communication of Core Teachings and Ideology Formation," which is a requirement for the Doctor of Philosophy program in Thai Language at Mahasarakham University. The objectives of this research article are as follows: 1) to analyze the value of Dhamma books in the Thai language for communication 2) to analyze the distinctive characteristics of Dhamma books in the Thai language for communication which has the scope of information on the Dhamma books of Phra Ajahn Thate Desaransi and Phra Ajahn Bua Yanasampanno The results of the study showed the value of Dhamma books in the Thai language dimension consists of 6 aspects: 1) Using single words to express teaching intent 2) Using words to express the routines of monks and words describing monks' qualifications 3) Using words to express Dhamma practice 4) Using of metaphors 5) Using of sentence 6) Using rhetorical questions Synthesizing the characteristics of Dharma books in the dimension of using Thai language for communication consists of 3 aspects: 1) Gaining knowledge about other matters indirectly 2) Teaching from practical experience 3) Focusing on following the teachings for peace of mind.

Keyword: value, distinctive characteristics, Dhamma books, Thai language for communication

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ “หนังสือธรรมะของพระสายปฏิบัติอีสาน: การสื่อสารสารัตถธรรมและการสร้างอุดมการณ์” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ศึกษา 1) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของหนังสือธรรมะในมิติภาษาไทยการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร 2) เพื่อสังเคราะห์ลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะในมิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร ซึ่งมีขอบเขตข้อมูลหนังสือธรรมะของพระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฐ์หรือพระอาจารย์เทศก์ พระธรรมวิสุทธิมงคลหรือพระอาจารย์มหาบัว ผลการศึกษาพบว่า คุณค่าของหนังสือธรรมะในมิติภาษาไทยประกอบด้วย 6 ด้าน คือ 1) การใช้คำเดียวเพื่อแสดงเจตนาสอน 2) การใช้คำแสดงกิจวัตรของพระสงฆ์และคำบอกคุณสมบัติของพระสงฆ์ 3) การใช้คำแสดงการปฏิบัติธรรม 4) การใช้อุปมาอุปไมย 5) การใช้ประโยค 6) การใช้ประโยคคำถามเชิงวาทศิลป์ สังเคราะห์ลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะในมิติภาษาไทยประกอบด้วย 3 ด้าน คือ 1) การได้องค์ความรู้เรื่องอื่นโดยอ้อม 2) การสอนจากประสบการณ์ปฏิบัติ 3) การมุ่งให้ปฏิบัติตามคำสอนเพื่อความสงบสุขแห่งจิตใจ

คำสำคัญ: คุณค่า, ลักษณะเด่น, หนังสือธรรมะ, มิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร

1. บทนำ

หนังสือธรรมะคือเครื่องมือที่ใช้บันทึก และเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผลงานของพระสงฆ์ผู้มีความรู้และประสบการณ์อันแตกฉาน ทั้งที่เป็นพระนักปฏิบัติและพระนักเผยแผ่ โดยได้เรียบเรียงไว้จากประสบการณ์การศึกษา ปฏิบัติ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของตน มีทั้งการเขียนโดยตรงและการถอดเทปบรรยายธรรมแล้วจัดพิมพ์เป็นหนังสือ หนังสือธรรมะเป็นสื่อการสอนหลักธรรม หลักปฏิบัติ และเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ธรรมะของพระภิกษุสงฆ์ผู้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นหนังสือธรรมะจึงเป็นเครื่องมือสำคัญให้การสื่อสารสารธรรม และอุดมการณ์ทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์กับพุทธศาสนิกชน

ด้วยบทบาทหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ คือ การถ่ายทอดหลักธรรม สารัตถธรรมเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยพระสงฆ์เลือกวิธีการสื่อสารแบบโดยอ้อมมีความหมายต่อผู้รับสารในระดับแตกต่างกัน และหลักการสื่อสารมีแนวทางศึกษาหลากหลาย แนวทางหนึ่งที่สอดคล้องกับการเผยแผ่ศาสนาคือการสื่อสารตามแบบ Ritualistic model ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ เสนอสาระสำคัญว่า “เป็นกระบวนการที่ต้องการสร้างความเข้าใจร่วมกัน (shared meaning, shared belief) เพื่อผูกพันผู้คนเข้าด้วยกัน นั่นคือความหมายและเป้าหมายของศาสนา” (กาญจนา แก้วเทพ, 2554) ทั้งนี้การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการถ่ายทอดสารัตถธรรมหรือหลักธรรมคำสอน โดยแนวคิดสำคัญของการสื่อสารของพระสงฆ์เป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์กับผู้ส่งสารและผู้รับสาร เพื่อให้ผู้รับสารเข้าใจสาระสำคัญนั้นๆ ได้ ดังที่ ทศนีย์ เจณวิธิสุข กล่าวว่า “การสื่อสารเป็นกิจกรรมหรือการกระทำที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นรวมทั้งตนเองด้วย หลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารจึงอยู่ในส่วนที่เป็นระบบกิจกรรม ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติและเกี่ยวข้องกับความหมายของการกระทำซึ่งกันและกัน โดยสามารถจำแนกเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารได้เป็น 2 แนวทาง ได้แก่ 1) แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม 2) แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารในการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง โดยทั้งสองแนวทางมีหลักการที่นำไปสู่หลักปฏิบัติ คือ แนวทางที่ให้ปฏิบัติ และแนวทางที่ให้ละเว้น” (ทศนีย์ เจณวิธิสุข, 2554)

ปัจจัยของการสื่อสารประการหนึ่ง คือ บริบทสังคมวัฒนธรรม โดยการสื่อสารในหนังสือธรรมะจำเป็นต้องพิจารณาประสบการณ์เดิมที่ผู้รับสารเคยรับรู้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งความรู้ ความเชื่อ ค่านิยมเดิมที่มีมาก่อนนับถือศาสนาพุทธ เป็นพื้นฐานสำคัญที่หล่อหลอมให้พุทธศาสนาในแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะเฉพาะตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาแบบไทย ในที่นี้กล่าวถึงประเด็นความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปรากฏการณ์ของพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีตนั้น เป็นดินแดนที่มีการนับถือผี อำนาจเหนือธรรมชาติ การให้คุณค่าของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นสิ่งกำหนดชีวิตของมนุษย์ได้ ภายหลังเมื่อชาวอีสานนับถือศาสนาพุทธก็ได้ปรับประยุกต์ทั้งในส่วนการนับถือผีบางเทวดา ความเชื่อที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา และการปฏิบัติตามสารัตถธรรม ซึ่งเรียกว่า

พุทธศาสนาชาวบ้าน (Popular Buddhism) และมีมิติที่สัมพันธ์กับหลักการของพุทธศาสนาที่เรียกว่า พุทธศาสนาในระดับโลกียะ

พระสงฆ์ในภาคอีสานมีหลายรูปที่มีความโดดเด่นด้านปฏิปทาจริยธรรมระดับโลกุตตระ เน้นวัตรปฏิบัติ รุดงค์ ให้ความสำคัญกับการภาวนา การวิปัสสนากรรมฐาน และมีผลงานทั้งในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น พระอาจารย์เทศก์ เทสรังสี พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมปนโน และเป็นที่น่าสังเกตว่าพระสาयปฏิบัติดังกล่าวที่มรณภาพไปแล้ว แต่ผลงานทางธรรมดังกล่าวยังมีพุทธศาสนิกชนนำมาเรียบเรียงใหม่และเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ กล่าวได้ว่าพลังของภาษาวาทกรรมของพระสาयปฏิบัติมีพลังในการสร้างความหมาย สื่อความคิด สารัตถธรรมในสังคมไทยมาเป็นเวลานานตลอดจนความเชื่อเกี่ยวกับสารัตถธรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าการสื่อสารสารัตถธรรมใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น การอธิบายแสดงเหตุผล การโน้มน้าวใจ ซึ่งวิสันต์ สุขวิสิทธิ์ อธิบายการโน้มน้าวใจสรุปสาระสำคัญได้ว่า เมื่ออยู่ในสภาพการณ์หรือสภาวะจิตที่ต่างกัน วาทกรรมการโน้มน้าวใจก็จัดเป็นการสร้างความชอบธรรม เช่น วาทกรรมศาสนา (วิสันต์ สุขวิสิทธิ์, 2554)

หนังสือธรรมะของพระสาयปฏิบัติอีสานหลายเล่มเป็นผลงานที่มีการพิมพ์เผยแพร่เป็นจำนวนมากและได้รับความเชื่อถือว่าเป็นหนังสือธรรมะที่ดี เนื่องจากเป็นผลงานของพระสาयปฏิบัติที่ชาวพุทธนับถือศรัทธาจากปฏิปทาและวัตรปฏิบัติของแต่ละรูปที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน และมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์สาयปฏิบัติอีสาน จำนวน 5 รูป ได้แก่ 1) พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต 2) พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร 3) พระอาจารย์เทศก์ เทสรังสี 4) พระอาจารย์ชา สุภทฺโท 5) พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมปนโน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในฐานะ “พ่อแม่ครูบาอาจารย์สายหลวงปู่มั่น” หนังสือธรรมะของท่านเหล่านี้ได้มีการถ่ายทอดสารัตถธรรมที่สำคัญ หลักการและวิธีการปฏิบัติตนเพื่อนำไปสู่หนทางแห่งการพ้นทุกข์ตามหลักพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์สำคัญในสังคมอีสาน และการใช้ลีลาภาษาของพระสงฆ์แต่ละรูปก็มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของตนจากเหตุผลดังที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนจึงต้องการที่จะศึกษาเรื่อง “คุณค่าและลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะมิติภาษาไทย” เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาพุทธศาสนาด้านภาษาไทย ตลอดจนเป็นแนวทางในการศึกษาเชิงทฤษฎีในลำดับต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของหนังสือธรรมะในมิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร
- 2.2 เพื่อสังเคราะห์ลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะในมิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

3.1 การวิเคราะห์คุณค่าของหนังสือธรรมะในมิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยโดยการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ตำรา ตามแนวทางของ พิสิทธ์ กอบบุญ (2542)

3.2 การสังเคราะห์ลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะในมิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยโดยการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ตำรา ตามแนวทางของ ช่อฟ้า เกตุเรืองโรจน์ (2553)

4. วิธีการวิจัย

หลักเกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลหนังสือธรรมะ (Text) โดยใช้ข้อมูลเอกสาร (Documentary) การวิจัยนี้มีหลักเกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลหนังสือธรรมะ (Text) พระสายปฏิบัติอีสาน มีดังนี้

4.1 คัดเลือกหนังสือธรรมะ 2 ประเภท ได้แก่ 1) หนังสือธรรมะประเภทชีวประวัติ 2) หนังสือธรรมะประเภทหลักธรรมคำสอน

4.2 ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตข้อมูล (text) คือ สื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือธรรมะที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวประวัติ หลักธรรมคำสอนในรูปแบบบรรยายธรรมะ ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีหลักเกณฑ์การคัดเลือกพระสงฆ์ ดังนี้ 1) เป็นพระสงฆ์ชาวอีสานที่เน้นวัตรปฏิบัติกรรมฐาน และธุดงค์วัตร 2) เป็นพระสงฆ์ชาวอีสานที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในระดับประเทศ 3) เป็นพระสงฆ์ชาวอีสานที่มีผลงานสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ ตำรา คู่มือ เป็นต้น 4) หนังสือธรรมะของพระสงฆ์แต่ละรูปมีจำนวน 100 เรื่อง เป็นต้นไป ผลการคัดเลือกพระสงฆ์ชาวอีสานมีพระสงฆ์ 5 รูป ได้แก่ 1) พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต 2) พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร 3) พระอาจารย์เทศก์ เทสรังสี 4) พระอาจารย์ชา สุภทโท 5) พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมปนโน รวมตัวบทที่ใช้ศึกษาครั้งนี้รวม 14 เล่ม 858 เรื่อง ดังนี้

4.2.1 พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต จำนวน 103 เรื่อง

4.2.1.1 หนังสือเกี่ยวกับชีวประวัติเรื่อง “ชีวิต การงาน หลักธรรมพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต” ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2538

4.2.1.2 หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่อง “กรรมฐาน 40 สมาธิแบบพระพุทธรเจ้า” ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2540

4.2.1.3 หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่อง “มุตโตทัย” ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2562

4.2.2 พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร จำนวน 309 เรื่อง

4.2.2.1 หนังสือเกี่ยวกับชีวประวัติเรื่อง “ประวัติท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร” ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2562

4.2.2.2 หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่อง “อาจาโร” ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2537

4.2.2.3 หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่อง “วิปัสสนา สมาธิภาวนารักษาใจ” ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2540

4.2.3 พระอาจารย์เทศก์ เทสรังสี จำนวน 100 เรื่อง

4.2.3.1 หนังสือเกี่ยวกับชีวประวัติเรื่อง “ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม พระอาจารย์เทศก์”
ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2538

4.2.3.2 หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่อง “รวมโอวาทหลังปาฏิโมกข์” ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2539

4.2.3.3 หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่อง “พระธรรมเทศนาของพระราชินีโรธังสีคัมภีร์
ปัญญาวชิษฐ (เทศก์ เทศรังสี) ” ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2548

4.2.4 พระอาจารย์ชา สุภทโท จำนวน 116 เรื่อง

4.2.4.1 หนังสือเกี่ยวกับชีวประวัติเรื่อง “ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงพ่อชา สุภทโท”
ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2538

4.2.4.2 หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่อง “48 พระธรรมเทศนา” (มีเนื้อหาประกอบด้วย 2
ภาค คือ ภาค 1 พระธรรมสำหรับบรรพชิต 25 เรื่อง และภาค 2 พระธรรมสำหรับคฤหัสถ์ 23 เรื่อง รวม 48 เรื่อง
ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2558

4.2.5 พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมปนโน จำนวน 239 เรื่อง

4.2.5.1 หนังสือเกี่ยวกับชีวประวัติเรื่อง “ประวัติหลวงตา” ปีที่พิมพ์ พ.ศ.2557

4.2.5.2 หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่อง “ธรรมคู่แข่งขัน ธรรมสามัคคี” ปีที่พิมพ์ พ.ศ.
2538

4.2.5.3 หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่อง “เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม” ปีที่พิมพ์
พ.ศ.2552

4.3 วิเคราะห์ข้อมูล โดยผู้วิจัยจำแนกเป็น 2 ประเด็น

4.3.1 การศึกษาคุณค่าของหนังสือธรรมะในมิติภาษาไทย

4.3.2 การศึกษาลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะในมิติภาษาไทย

4.4 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยสรุปผล อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้าตามความมุ่งหมาย และคำถามการวิจัย โดยอ้างอิงกับข้อมูล
วิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และให้ข้อเสนอแนะในการศึกษาประเด็นอื่นที่เป็นการนำผลวิจัยไปใช้ใน
ลำดับต่อไป

4.5 รายงานผลการวิจัย

ผู้วิจัยเขียนรายงานผลการวิจัยในลักษณะการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) เสนอ
รายละเอียดประเด็นต่าง ๆ

5. ผลการวิจัย

5.1 คุณค่าของหนังสือธรรมะในมิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร

การใช้คำ หมายถึง การสื่อสารระดับคำศัพท์เพื่อใช้สื่อความหมายในคำสอนของพระสายปฏิบัติอีสานเพื่อสื่อความคิด การปฏิบัติในการถ่ายทอดคำสอนของพระสายปฏิบัติอีสาน โดยการใช้คำแบ่งเป็น 5 ประเภท ได้แก่ การใช้คำแสดงเจตนาสอน การใช้คำแสดงกิจวัตรของพระสงฆ์และคำบอกคุณสมบัติของพระสงฆ์ และการใช้คำแสดงการปฏิบัติธรรม

5.1.1 การใช้คำเดียวเพื่อแสดงเจตนาสอน

การใช้คำเดียวเพื่อแสดงเจตนาสอน หมายถึง การใช้คำนาม นามวลี เพื่อสื่อความหมายการถ่ายทอดแนวทางปฏิบัติธรรม ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม เช่น สอน บอก อธิบาย เทศน์

พระอาจารย์มหาบัวใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 “...ด้วยเหตุนี้ ธรรมท่านจึงสอนให้คนมีใจกว้างขวางด้วยเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย อย่างน้อยก็เพื่อสมานความสนิทชิดชอบต่อกัน ยิ่งกว่านั้น มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายรักชอบ ให้ความเคารพนับถือ ไม่เป็นภัยต่อผู้ใด...”

(พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2538)

พระอาจารย์เทศก์ใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 2 “...ท่านเทศนาว่า กลางคืนเป็นคว้น กลางวันเป็นไป กลางคืนนั้นมันกลุ่มอยู่ มันยังไม่ออกเป็นไฟ มันกลุ่มอยู่อย่างนั้น แต่เวลากลางวันแล้วแดงโร่หมดเลย มันตรงคำพูดของท่าน กลางคืนนะคิดนึกนอนหลับแล้วยังคิดนึกอยู่ มันจึงต้องเดือดร้อนเป็นทุกข์ ด้วยเหตุนี้แหละเพราะพระองค์ทรงสอนให้เรากระทำภาวนา...”

(พระราชินีโรธรังสีคัมภีร์ปัญญาวชิษฐ, 2548)

จากตัวอย่างข้างต้นใช้คำ “เทศนา” เพื่อแสดงเจตนาสอนโดยมีสาระสำคัญเรื่องการปฏิบัติธรรมตามแนวทางของพระพุทธเจ้า เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ส่งสารใช้โครงสร้างประโยคเหตุผล และปิดท้ายว่าด้วยวิธีการอ้างถึงว่าพระพุทธเจ้าให้ภาวนา

5.1.2 การใช้คำแสดงกิจวัตรของพระสงฆ์และคำบอกคุณสมบัติของพระสงฆ์

การใช้คำแสดงกิจวัตรของพระสงฆ์และคำบอกคุณสมบัติของพระสงฆ์ หมายถึง การใช้คำศัพท์ที่สะท้อนให้เห็นกิจวัตรของพระสงฆ์ เช่น บิณฑบาต จำพรรษา เป็นต้น อีกทั้งมีคำขยายให้รายละเอียด

ลักษณะเฉพาะของพระสงฆ์ เช่นเมตตา คำศัพท์เหล่านี้จัดว่าเป็นคำศัพท์เฉพาะ เช่น บิณฑบาต นิมนต์ เทศน์ รับไทยทาน เมตตา มีรายละเอียด ดังนี้

พระอาจารย์เทศน์ใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 3 “...พอที่อาจารย์สานส่งคนมานิมนต์ให้ลงไปรับไทยทานที่แรกไม่อยากไป แต่มาคิดถึงบริหารผ้าสบงว่า ใช้มาสวมปีแล้วเกรงจะไม่คุ้มพรรษา จึงรับนิมนต์ท่าน เมื่อลงจากคอยไปอำเภอฟ้าว ก็ได้บริหารสมประสงค์ ทั้งความคิดวิปัสสนาก็หายไปด้วย...”

(พระราชนิเวศธรรมาสีคัมภีร์ปัญญาวิศิษฎ์, 2538)

จากตัวอย่างข้างต้นการใช้คำศัพท์ “นิมนต์” และ “รับไทยทาน” แสดงกิจวัตรของพระสงฆ์ โดยการรับนิมนต์ไปรับเครื่องไทยทาน คือ คำกริยานิมนต์ ในที่นี้หมายถึงขอรวาสนิมนต์พระอาจารย์เทศน์รับเครื่องไทยทาน ซึ่งมีบริวารเป็นองค์ประกอบหนึ่ง

พระอาจารย์มหาบัวใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 4 “...การปฏิบัติจิตตภาวนาถือเป็นงานหลักอันสำคัญที่สุด ดังนั้นในแต่ละวันท่านจึงพยายามพูดคุยแต่น้อยหากมีความจำเป็นต้องพูดสนทนากันบ้างก็ให้มีเหตุผลมีอรรถธรรม ไม่พูดคะนอง เพื่อเจือหยาบโลน พูดตามความจำเป็น และเป็นไปเพื่อความเจริญในธรรม การตักเตือนชี้แนะหมู่คณะภิกษุสามเณรให้เป็นไปด้วยความเมตตากรุณาต่อกันเพื่อให้รู้ให้เข้าใจคุณและโทษจริง ๆ...”

(พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2557)

จากตัวอย่างข้างต้นการใช้คำศัพท์ “เมตตา” ในบริบทคำศัพท์เฉพาะทางพุทธศาสนาแสดงคำบอกคุณสมบัติของพระสงฆ์ โดยเน้นน้ำหนักในการอยู่ร่วมกันของพระสงฆ์ ซึ่งในบริบทนี้ความเมตตาเป็นหัวใจสำคัญของการตักเตือนคณะสงฆ์ให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุขในกรอบของพระวินัย

5.1.3 การใช้คำแสดงการปฏิบัติธรรม

การใช้คำแสดงการปฏิบัติธรรม หมายถึง การใช้คำศัพท์ที่แสดงให้เห็นการบำเพ็ญเพียรสมาธิ ภาวนา วิปัสสนากรรมฐานของพระสงฆ์ ตลอดจนการอธิบายทัศนะต่าง ๆ ที่มีตามพุทธศาสนา เช่น ปฏิปทา วิเวก ธุดงค์ บำเพ็ญ ปฏิบัติ จงกรม กรรมฐาน มีข้อมูลตัวอย่างดังนี้

พระอาจารย์มหาบัวใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 5 “...อนึ่ง ปฏิบัติเครื่องดำเนินจิตจะเพลินแต่ในคำบริกรรมอย่างเดียว เพราะเห็นว่า จิตสงบด้วยคำบริกรรมเท่านั้นก็ไม่ถูก เมื่อสมควรจะปล่อยวางได้ แต่จะถือไว้แบบแกะมือไม่ออกก็แย่ จะเพลินติด แต่ความสงบอันเกิดจากสมาธิอย่างเดียวก็น่าไม่ถูก...”

(พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2552)

จากตัวอย่างข้างต้นการใช้คำศัพท์ “ปฏิบัติ” ซึ่งสะท้อนให้เห็นหลักการบริกรรม แต่พระอาจารย์มหาบัวชี้ประเด็นให้ผู้ปฏิบัติธรรมตระหนักว่าไม่ควรยึดติดมากเกินไป เพราะจะกลายเป็นจิตที่ยึดติดอยู่กับสมาธิ

พระอาจารย์เทศก์ใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 6 “...สองสหายธรรมธุดงค์ดั้นด้น จนพบท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ที่ป่าเมี่ยง คอมแม่ปิ้ง ขณะนั้นท่านเดินจงกรมอยู่ พักเดินจงกรมเข้าไปยังอาศรมสองสหายเข้าไปกราบ ท่านถามสารทุกข์สุกดิบพอเป็นเครื่องระลึกถึงกันเล็กน้อย...”

(พระราชนิเวศธรรมจริยาจารย์, 2538)

จากตัวอย่างข้างต้นการใช้คำศัพท์ “ธุดงค์” ซึ่งสะท้อนให้เห็นพระอาจารย์เทศก์มุ่งเน้นปฏิบัติธรรมอย่างยิ่งสังเกตได้จากการใช้คำขยายด้นด้น ในบริบทนี้เป็นการธุดงค์เพื่อขอปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่มั่น

5.1.4 การใช้อุปลักษณ์

การใช้อุปลักษณ์ หมายถึง การใช้ภาษาเชื่อมโยงมโนทัศน์จากสิ่งที่เป็นนามธรรมไปยังสิ่งที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งให้เป็นสิ่งหนึ่ง และในหนังสือธรรมะมีการใช้อุปลักษณ์ 4 ประเภท ได้แก่ อุปลักษณ์สงคราม อุปลักษณ์การรักษาโรค อุปลักษณ์มนุษย์และร่างกาย อุปลักษณ์การเดินทาง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) อุปลักษณ์สงคราม

อุปลักษณ์สงคราม หมายถึง การใช้ภาษาเชื่อมโยงความหมายสิ่งที่เป็นนามธรรมหนึ่งไปยังสิ่งที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสื่อความหมายการปฏิบัติธรรมะเป็นการต่อสู้เพื่อให้ได้รับชัยชนะในการศึกสงคราม อุปลักษณ์สงคราม เช่น รบ ศัตรู สงครามเศรษฐกิจ สงครามเงิบ พระนักรบธรรมเดนตาย เครื่องบุกเบิกทำลาย ชัยภูมิ ภูเขาดี จอมทัพ ท้าพระกรรมฐาน ฆ่ากิเลส

พระอาจารย์มหาบัวใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 7 “...นี่แหละเขาเรียกสงครามเศรษฐกิจสงครามเจ็บเป็นอย่างนี้ละกินแบบเจ็บๆ ไม่ได้มีกระโถกกระตาคอะไรและเจ็บเลยได้วัดกันนี้จึงได้ปรารถนากลับมาเพื่อนบ้านก็เป็นแล้วเห็นให้เห็นแล้ว นี่เราพูดตรง ๆ เลยได้พิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างแล้วถึงได้พูดออกมาไม่ใช่พูดออกมาแบบคนแบบเดาเดาหมัดอย่างนั้นนะพูดออกมาด้วยการพิจารณาแล้วและเรื่องก็เป็นอย่างที่ว่าจริง ๆ ไม่ผิดมันน่าคิด...”

(พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2557)

จากตัวอย่างข้างต้น พระอาจารย์มหาบัวสื่อคำสอนเรื่องโครงการป่าผ้าช่วยชาติ โดยท่านอธิบาย ปัญหาการเงินของประเทศไทยเปรียบเทียบกับเป็นสงคราม ในช่วงปี พ.ศ.2540 ซึ่งประเทศไทยเผชิญปัญหาวิกฤติการณ์ทางการเงิน และเป็นที่น่าสังเกตว่ามีการใช้คำอุปมาอุปไมย 2 คำ ได้แก่ สงครามเศรษฐกิจ สงครามเจ็บ กล่าวได้ว่าเป็นการเน้นย้ำวิกฤติการณ์ทางการเงินของประเทศไทย ดังนั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยจึงควรร่วมมือกับพระอาจารย์มหาบัวในโครงการป่าผ้าช่วยชาติ

พระอาจารย์มหาบัวใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 8 “...เมื่อบ้านมีแนวโน้มจะออกกฎเกณฑ์แบบโลกๆ ที่มุ่งเน้นแต่อำนาจ ชื่อเสียง ลาภ ยศ จนกระทั่งสถาบันหลักโดยเฉพาะต่อศาสนาและพระมหากษัตริย์ องค์หลวงตาที่เพิ่งออกมาเป็นผู้นำก็ชาติ จึงได้เป็นจอมทัพออกสนามด้วยองค์ท่านเองนำทัพพระกรรมฐานออกปกป้องพระธรรมวินัยมิให้คลาดเคลื่อนพร้อมรักษาพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์และสมเด็จพระสังฆราชมิให้ถูกกลืนไปให้คงดำรงมั่นตามหลักพระธรรมวินัยและจารีตประเพณีอันดีงาม ต่อมาองค์หลวงตา พระกรรมฐาน และประชาชนจำนวน 611,852 คน จากทั่วประเทศได้ยื่นรายชื่อคัดค้านร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ต่อประธานรัฐสภาเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2545 สำหรับรายชื่อผู้คัดค้านมีองค์หลวงตาและนายกรัฐมนตรีลงลายมือชื่อร่วมอยู่ด้วย...”

(พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2557)

จากตัวอย่างข้างต้น พระอาจารย์มหาบัวสื่อคำสอนเรื่องการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยท่านอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมโดยใช้อุปมาอุปไมยสงคราม 3 คำ ได้แก่ ภูเขาติ จอมทัพ ทัพพระกรรมฐาน เป็นที่น่าสังเกตว่าน้ำหนักเหตุผลที่ท่านนำมาประกอบการโน้มน้าวใจ คือ พระธรรมวินัย อันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา

2) อุปลักษณะอันอุดมณีสี่สิ่งมีค่า

อุปถัมภ์อันมีค่า หมายถึง การใช้ภาษาเชื่อมโยงความหมายสิ่งที่เป็นนามธรรมหนึ่งไปยัง
 สิ่งที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสื่อความหมายถึงคุณค่าของพระสงฆ์ การปฏิบัติตนอันดีงามของพระสงฆ์ที่ปรากฏในหนังสือ
 ธรรมะ เช่น เงินทอง เพชรน้ำหนึ่ง เครื่องประดับ

พระอาจารย์มหาบัวใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 9 “...ไม่มีทองคำธาตุนั้นเหลือไหลไม่มีศักดิ์ศรีดีงามอะไรเลยตัดสี่ทั้งหลายมันไปขึ้นอยู่ กับสมบัติเครื่องประดับชาตินะเหล่านี้เป็นเครื่องประดับชาติเราอยู่แต่ตัวเฉยๆก็ไม่ผิดอะไรกับสัตว์มนุษย์เรามีคุณค่า เพราะเครื่องประดับประจำชาติมนุษย์และของสำคัญมากทีเดียว...”

(พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2557)

จากตัวอย่างข้างต้น พระอาจารย์มหาบัวสื่อคำสอนเรื่องโครงการผ้าป่าช่วยชาติโดยใช้คำที่มีความหมายรูปธรรม คือ เครื่องประดับ ซึ่งหมายถึงอณุมณีที่มีคุณค่า อีกทั้งมีการเปรียบเทียบกับสัตว์เพื่อให้เห็นความแตกต่าง ซึ่งทำให้ผู้รับสารตระหนักคุณค่าของทองที่จะนำมาบริจาคในโครงการผ้าป่าช่วยชาติ

5.1.5 การใช้ประโยชน์

ลักษณะการใช้ประโยชน์ในหนังสือธรรมะ พบว่ามีอยู่ 2 ลักษณะ กล่าวคือ การใช้ประโยชน์แสดงเหตุผล และ การใช้ประโยชน์บอกเล่าสื่อเจตนาโน้มน้าวใจซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) การใช้ประโยคแสดงเหตุผล

การใช้ประโยคแสดงเหตุผล หมายถึง การใช้โครงสร้างของข้อความสื่อความนึกเป็นหลักการ
เหตุผล โดยมีองค์ประกอบประโยคเหตุ ประโยคผล การใช้ประโยคแสดงเหตุผลในหนังสือธรรมะ มีข้อมูลตัวอย่าง
ดังนี้

พระอาจารย์เทศน์ใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 10 “...ดังนั้น การตกบาตรจึงต้องมีทั้งศรัทธาและปัญญาควบคู่กัน จะแยกจากกันไม่ได้
เป็นอันขาด อานิสงส์แห่งทานจึงจะได้รับครบวงจร...”

(พระราชบัญญัติคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ, 2539)

จากตัวอย่างข้างต้น คำสอนใช้คำเชื่อมสัมพันธสารดังนั้น จึง เป็นการแสดงเหตุผลในการอธิบาย การตักบาตรต้องมียอดประกอบของศรัทธาและปัญญา ซึ่งทำให้เห็นคุณค่าของการแสดงเหตุผลตามหลักการ เหตุผลนิยม

พระอาจารย์เทศน์ใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 11 “...อาจารย์เทศน์ได้ยินข่าวการเดินทางของท่านอาจารย์สิงห์และคณะที่ได้รับ นิมนต์จากทางราชการให้ไปช่วยปราบผี จึงได้ลาอาจารย์เสาร์ออกติดตามบ้างได้ร่วมขบวนปราบผีนี้ด้วย...”

(พระราชนิเวศธรรมาสัมมุตถวิหารปัญญาวชิราวุธ, 2539)

จากตัวอย่างข้างต้น คำสอนแสดงเหตุผลโดยใช้โครงสร้างประโยคเหตุเป็นส่วนต้นและใช้ประโยค ผลสรุปว่าต้องกระทำเช่นนี้เป็นส่วนสรุป โดยอธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนา ซึ่งเดิมชาวบ้านมีความเชื่อนับถือผี และ ทำให้เห็นคุณค่าของพุทธศาสนาในเชิงเหตุผลนิยม

2) การใช้ประโยคบอกเล่าสื่อเจตนาโน้มน้าวใจ

การใช้ประโยคบอกเล่าสื่อเจตนาโน้มน้าวใจ หมายถึง การใช้ประโยคเพื่อบอกกล่าวข้อมูลให้ผู้รับ สารคล้อยตามความคิด ความเชื่อ การใช้ประโยคบอกเล่าสื่อเจตนาโน้มน้าวใจในหนังสือธรรมะ มีข้อมูลตัวอย่าง ดังนี้

พระอาจารย์เทศน์ใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 12 “...ผู้ที่ยังตกอยู่ในห้วงของกามโอฆะแล้วจะต้องมาเกิดในกามภพอันนี้ กามภพหรือ กามภูมิจึงเป็นที่บำเพ็ญบารมีของผู้ต้องการความเจริญก้าวหน้าด้านจิตใจได้เป็นสนามต่อสู้ของผู้ต้องการชิงชัยก็ได้ หรืออาจเป็นหลุมฝังศพของพวกอันธพาลก็ได้...”

(พระราชนิเวศธรรมาสัมมุตถวิหารปัญญาวชิราวุธ, 2539)

จากตัวอย่างข้างต้นสนามต่อสู้ของผู้ต้องการชิงชัยเป็นการใช้ประโยคบอกเล่าสื่อเจตนาโน้มน้าวใจ ซึ่งมีความหมายการปฏิบัติธรรมเป็นเหมือนสนามแข่งขันของผู้ต้องการมีชัยชนะ หมู่อันธพาลในที่นี้เช่นสัตว์เดรัจฉาน ด้านอกุศลแพะพ่ายไป เช่น กิเลส

พระอาจารย์มหาบัวใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 13 “...ส่วนศีลและสมาธิ เป็นแต่เพียงธรรมเครื่องชูขวัญกิเลสอย่างหยาบและอย่างกลางให้ย้อยตัวลงเป็นความสงบเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อไม่มีอาวุธนำสมัยคือปัญญาเครื่องประหารแล้ว กิเลสก็จะโง่หัวขึ้นมาอีกและแผ่พังพานเต็มที่ คราวนี้ต้องกลับยอมแพ้เป็นทาสเขาตลอดกาล...”

(พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2538)

จากตัวอย่างข้างต้นเครื่องชูขวัญกิเลส อาวุธนำสมัยคือปัญญา กิเลสก็จะโง่หัวขึ้นมาอีกและแผ่พังพานเต็มที่ที่เป็นประโยชน์บอกเล่าสื่อเจตนาโน้มน้าวใจ โดยเครื่องชูขวัญกิเลส อาวุธนำสมัยคือปัญญา เป็นอุปลักษณสงคราม ส่วนกิเลสก็จะโง่หัวขึ้นมาอีกและแผ่พังพานเต็มที่ เป็นอุปลักษณสัตว์ ในบริบทนี้มีความหมายว่า กิเลสเป็นสิ่งที่พึงทำลายด้วยปัญญา กล่าวได้ว่าการใช้ประโยชน์บอกเล่าสื่อเจตนาโน้มน้าวใจทำให้ผู้อ่านหรือผู้รับสารเกิดอารมณ์สะเทือนใจ เปิดมุมมองว่าสิ่งไม่ดีไม่ควรกระทำ และยึดธรรมะกำกับใจ กำกับแนวทางดำเนินชีวิต เพื่อเป้าหมายโลกียธรรม และโลกุตระธรรม

5.1.6 การใช้ประโยคคำถามเชิงวาทศิลป์

ประโยคคำถามเชิงวาทศิลป์ หมายถึง การใช้ภาษาในระดับสูงกว่าคำศัพท์ และการเรียงร้อยของคำด้วยโครงสร้างของภาคประธานและภาคแสดงที่มีเจตนากระตุ้นให้ผู้รับสารคิด เช่น การอธิบายคำสอนเรื่องกุศล การภาวนา การอธิบายเรื่องลมหายใจในการนั่งสมาธิ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

พระอาจารย์เทศน์ใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 14 “...เราคิดถึงว่า การปฏิบัติของเรา มันมีอะไรบ้างเดี๋ยวนี้ที่เราเรียนรู้อยู่ที่เราได้ปฏิบัติตามไหม ให้สังเกตดูตัวเรา ไม่ต้องให้คนอื่นสังเกตเรา สังเกตเอาเองก็แล้วกัน ปฏิบัติได้ข้ออะไรบ้าง ที่เรียนมาไม่เอาหมดหรอก ...”

(พระราชินีโรธาสีคัมภีร์ปัญญาวิชิต, 2539)

จากตัวอย่างข้างต้นพระอาจารย์เทศน์ใช้ประโยคคำถามเชิงวาทศิลป์ คือ มันมีอะไรบ้างเดี๋ยวนี้ที่เราเรียนรู้อยู่ที่เราได้ปฏิบัติตามไหม เป็นการตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นให้ผู้รับสารคิด

พระอาจารย์เทศก์ใช้ภาษาแสดงคำสอนดังนี้

ตัวอย่างที่ 15 “...อันส่วนที่เราทำได้เรียกได้ว่าเป็นประโยชน์แก่หมู่แก่ตน คนที่นิยมนับถือเขาก็นิยมขึ้นมาก นับถือขึ้นมาก เพราะเหตุที่เราสามารถทำหน้าที่ได้ กล่าวหาทำหน้าที่ได้ เป็นประโยชน์แก่ตนและคนอื่นด้วย พิจารณาให้รอบคอบรอบรู้ อย่าไปอยู่นิ่งเฉยๆ นอนเฉยๆไม่ได้ เอาล่ะ...”

(พระราชนิเวศธรรมาสีหิรัญคิรีปัญญาวชิริศฐ์, 2539)

จากตัวอย่างข้างต้นพระอาจารย์เทศก์ใช้ประโยคคำถามเชิงวาทีศิลป์ คือ การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งในสิ่งที่เป็ประโยชน์นั้นต้องรู้จริงแตกฉาน เป็นการตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นให้ผู้รับสารคิด

5.2 สังเคราะห์ลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะในมิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร

หนังสือธรรมะของพระสงฆ์มีลักษณะเฉพาะประกอบด้วย การถ่ายทอดจากการบันทึกคำสอน เน้นสอนเรื่องศีลธรรม จริยธรรม และกรรมฐาน การได้องค์ความรู้เรื่องอื่นโดยอ้อม การสอนจากประสบการณ์ปฏิบัติโดยตรง และการมุ่งให้ปฏิบัติตามคำสอนเพื่อความสงบสุขแห่งจิตใจ ดังนี้

5.2.1 การได้องค์ความรู้เรื่องอื่นโดยอ้อม

หนังสือธรรมะมีองค์ความรู้ด้านอื่นๆ ตามบริบทของเนื้อหา เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สภาพสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา วัฒนธรรม การปกครอง นิเวศวิทยา โหราศาสตร์ องค์ความรู้ที่เลือกศึกษาโหราศาสตร์ โดยตอนที่โยมแม่ให้กำเนิดพระอาจารย์มหาบัว คุณตาของท่านซึ่งมีความรู้เรื่องโหราศาสตร์เมื่อเห็นสายรกพันคือเด็กชายบัวท่านจึงพูดแก่เคล็ดว่า สายบาตรๆ เด็กน้อยคนนี้นั้นจะได้บวชเป็นพระแล้วก็จะได้เป็นปราชญ์ นี่คือทางสายบาตร ซึ่งที่มาของสายบาตร เป็นการตีความตามลักษณะที่เป็นจริง ดังข้อความในหนังสือธรรมะประเภทชีวประวัติว่า

ตัวอย่างที่ 16 “...โยมตาได้ทำนายความเป็นไปไว้ 3 อย่าง คือ 1) สายโซ่ หมายถึง ไปทางโจรขโมย... ถ้าเป็นโจร ก็เป็นประเภทคุกตะรางแตก 2)สายกำยำ (สายถุงดินปืน) หรือสายสะพายปืน หมายถึง เป็นนายพรานเดินตามรอยพ่อ...ถ้าเป็นพรานจะมีความชำนาญลือลั่นป่า 3)สายบาตร หมายถึง จะได้ออกบวชเป็นพระ...ถ้าเป็นปราชญ์ก็จะเหยียบแผ่นดินสะเทือน...”

(พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2557)

เมื่อเด็กชายบัวเตบโตขึ้นก็ได้บวชตามที่คุณตาทำนายเป็นเคล็ดไว้และไม่ใช่ว่าเพียงภิกษุธรรมดารูปหนึ่งที่บวชตามประเพณีเท่านั้น แต่เป็นภิกษุที่มีบทบาทสำคัญรูปหนึ่งในบรรดาพระสงฆ์สายปฏิบัติอีสานที่ได้รื้อฟื้นรูปแบบการปฏิบัติของพระป่าหรือพระอริยญวาสีที่เคยมีบทบาทตั้งแต่สมัยสุโขทัยและห่างหายไปจากสังคมไทยมาเป็นเวลานาน สร้างต้นแบบพระป่าตามอุดมคติพระพุทธศาสนาสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นช่วงที่การปฏิรูปกรรมฐานในไทยเจริญรุ่งเรืองที่สุด

5.2.2 การสอนจากประสบการณ์ปฏิบัติ

หนังสือธรรมะมีเอกลักษณ์อย่างหนึ่งคือสอนการปฏิบัติตรงของผู้สอน ความจริงแล้วแม้ปริยัติก็มีที่มาจากประสบการณ์ตรงของพระพุทธเจ้าและพระสาวกของพระองค์เหมือนกัน แต่ปริยัติรวบรวมไว้เป็นคำสอนหรือหลักการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงทำให้มองไม่ค่อยเห็นภาพชัดเจนเหมือนกับการถ่ายทอดเชิงประสบการณ์ตรง คำสอนของพระสายปฏิบัติอีสานถ่ายทอดจากประสบการณ์ตรงที่สอดคล้องกับปริยัติ ดังนั้นจึงทำให้มีความน่าสนใจและเข้าใจแนวทางปฏิบัติได้ชัดเจน ดังที่พระมหาบัวกล่าวถึงการสอนของครูอาจารย์ว่า

ตัวอย่างที่ 17 “...ครูอาจารย์สอนไปโดยอรรถโดยธรรม เรื่องกิเลสมันก็แทรกขึ้นมาในขณะที่ฟังนั้น และไม่รู้ว่ามันเป็นกิเลส เลยหลงไปตามกลของมันว่าท่านพูดว่ากล่าว ว่าท่านจ้ำจี้จ้ำไชอะไรต่างๆ นานาไปเสีย กิเลสไม่ชอบเรื่องอย่างนี้เพราะเป็นเรื่องกระเทือนหัวใจกิเลสกิเลสจะชอบยังไง เพราะการดูคำสั่งสอนนั้นเป็นเรื่องของธรรมและเป็นเรื่องที่ถูกต้อง เมื่อไม่รู้กลมาของกิเลสก็ให้มันหลอกให้คิดอย่างนั้นแหละ เราไม่รู้เรื่องกลลวงเหล่านี้ซึ่งมีอยู่เต็มหัวใจด้วยกันทุกคน...”

(พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมปนฺโน, 2552)

ข้อความนี้กล่าวถึงการสอนกรรมฐานของครูอาจารย์ ซึ่งท่านต้องมีคำพูดว่ากล่าวบ้างเป็นธรรมดาของครู ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอุปนิสัยและจิตวิญญาณความเป็นครูของท่านนั้นๆ ด้วย เช่น หลวงปู่มั่น ท่านเป็นคนจริงจัง มีความตั้งใจที่จะให้ศิษย์ได้มรรคผลนิพพานตามวาสนาธรรมและความเพียรของตน ดังนั้นจึงเข้มงวดในการสอนและฝึก ข้อดีคือเป็นการได้ใจหรือฝากเลสให้ร้อน เพราะการชมและเลสกิเลสต้องทำจริง หากทำเลสาเลสาไม่อาจสู้กิเลสได้

5.2.3 การมุ่งให้ปฏิบัติตามคำสอนเพื่อความสงบสุขแห่งจิตใจ

ความสงบสุขแห่งจิตใจคือเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ซึ่งความสงบสุขในที่นี้หมายถึงพระนิพพานอันเป็นความสงบสุขที่พ้นจากกิเลสทั้งหลายแล้ว กิเลสไม่อาจทำให้กำเริบได้อีก หนังสือธรรมะของพระสายปฏิบัติมีเป้าหมายหลักคือสอนเพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีใจสงบสุขตามคติพระพุทธศาสนา เนื้อหาอื่นๆ ที่ปรากฏใน

หนังสือเป็นเป้าหมายรอง คำสอนที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติเกิดความสุขทางจิตใจที่เลือกศึกษาคือการสอนวิธีเดินจงกรมของพระอาจารย์ชา ดังนี้

ตัวอย่างที่ 18 “...การกำหนดก็แล้วแต่แต่ละคน ตามใจ บางคนก่อนออกเดินก็แผ่เมตตาสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง สารพัดอย่าง แล้วก็ก้าวเท้าขวาก่อนให้พอดี ๆ ให้นึก “พุทโธ...พุทโธ...” ตามการก้าวเดินนั้น ให้มีความรู้ในอารมณ์นั้นไปเรื่อย ถ้าใจเกิดฟุ้งซ่าน หยุด ให้มันสงบ ก้าวเดินใหม่ให้มีความรู้ตัวอยู่เรื่อย ๆ ต้นทางออกก็รู้จัก รู้จักหมด ต้นทาง กลางทาง ปลายทาง ทำความรู้ให้ติดต่อกันอยู่เรื่อย ๆ...”

(พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2552)

การเดินจงกรมเป็นการปฏิบัติในอิริยาบถอย่างหนึ่งบรรดาอิริยาบถ 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน และเป็นอิริยาบถที่แก่งว้างได้ดี เป็นการได้ฝึกความอดทน สมาธิที่เกิดขึ้นตั้งได้นาน นอกจากนี้นั่งยังทำให้กายได้เคลื่อนไหว เป็นประโยชน์ทางกายภาพด้วย การเปลี่ยนอิริยาบถเป็นการได้ปรับสมดุลแห่งร่างกาย ผู้ปฏิบัติที่ขบอบอยู่ในอิริยาบถเดียวคือนั่งมักจะเกิดอาการเหน็บชา ปวดหลัง ปวดเอว ซึ่งเป็นผลเสียต่อสุขภาพ ดังนั้นจึงควรได้มีการปรับเปลี่ยนอิริยาบถให้เหมาะสม ขณะเดินจงกรมให้กำหนดอารมณ์หรือมีสติกำหนดอาการก้าวเดินนั่นเอง หากเกิดฟุ้งซ่านให้หยุดพิจารณา เมื่อใจสงบจึงก้าวเดินใหม่ ทำอย่างนี้ติดต่อกันไปเรื่อย ๆ จิตจะนิ่ง สติจะค่อย ๆ สมบูรณ์ขึ้นโดยลำดับ ตามที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะเฉพาะของหนังสือธรรมะในแง่ลักษณะร่วม นอกจากนี้นักวิจัยพบว่าหนังสือธรรมะบางเล่มมีเนื้อหาแตกต่างจากเล่มอื่น ๆ ซึ่งจะได้นำมากล่าวในหัวข้อนี้คือการทอดผ้าป่าในมิติเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม และเป็นการสร้างพลัง หรือเพิ่มสมรรถนะ เพิ่มคุณค่าดังนี้

1) ผ้าป่าในมิติทุนทางวัฒนธรรม

ผ้าป่าเกิดจากคำสอนส่วนพระวินัยเกี่ยวกับภิกษุพิจารณาผ้าที่ชาวบ้านทิ้งไว้แล้วนำมาซัก ตัดเย็บ ย้อมเป็นจีวรนุ่งห่ม ต่อมาพัฒนาการมาเรื่อย ๆ ชาวบ้านมีการนำผ้าไปวางทอดไว้ด้วยความตั้งใจเพื่อให้พระสงฆ์ได้พิจารณาเพื่อนำไปทำจีวร ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ท่าน การออกไปหาผ้าเองที่ป่าช้าเป็นต้นแล้วนำมาทำเป็นจีวรจึงไม่ค่อยมีเหมือนในอดีต ปัจจุบันจะกล่าวว่าไม่มีแล้วก็คงไม่ผิด การทอดผ้าป่าในปัจจุบันเป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น ที่ว่าเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมหมายถึงชาวพุทธมีนิสัยชอบทำบุญ (ทาน) เมื่อนับถือพระพุทธศาสนาแล้วก็ให้มีสมณพสกนิกรให้ของตน ในส่วนของการทอดผ้าป่าเป็นการนำรูปแบบการทอดและพิจารณาผ้าบังสุกุลมาเป็นรูปแบบการถวายทานเพื่อระดมทุนพัฒนาวัด เช่น ก่อสร้างเสนาสนะสงฆ์ เป็นต้น ดังนั้นประเพณีการทอดผ้าป่าจึงเป็นวิธีการที่ได้แบ่งเบาภาระการพัฒนาวัดของเจ้าอาวาสและชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

2) ผ้าป่าในมิติการสร้างพลัง (Empowerment)

การสร้างพลังในที่นี้หมายถึงการเพิ่มสมรรถนะหรือเพิ่มคุณค่า ซึ่งปรากฏในรูปแบบกิจกรรมการทอดผ้าป่าคือการทอดผ้าป่าช่วยชาติของพระอาจารย์มหาบัว การทอดผ้าป่าในรูปแบบดังกล่าวนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่เสียทีเดียว เพราะเป็นการต่อยอดจากวิธีการระดมทุนช่วยชาติเวลาประเทศชาติเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจของสถาบันพระมหากษัตริย์และผู้บริหารประเทศ การทอดผ้าป่าช่วยชาติไม่ใช่การระดมทุนพัฒนาวัดเหมือนดังที่พระสงฆ์และชาวบ้านทั่วไปทำอยู่ แต่เป็นการระดมทุนแก้ปัญหาเศรษฐกิจโดยความริเริ่มของพระอาจารย์มหาบัว และได้รับความร่วมมือจากรัฐ ซึ่งการช่วยชาตินี้พระอาจารย์มหาบัวเห็นว่าเป็นกิจของสงฆ์อย่างหนึ่งดังที่ท่านกล่าวว่า

ตัวอย่างที่ 19 “...นี่พระสงฆ์ออกมาช่วยนี้ เรียกว่า ทำกิจสงฆ์โดยสมบูรณ์ นี่ผลงานของสงฆ์เป็นงานอย่างนี้ สงฆ์ต้องช่วยชาติซิ ช่วยโลกช่วยสงสารสัตว์ทั้งหลายพระพุทธเจ้าท่านว่า มหาการุณิก นาโถ หิตายะ สัพพะปาณินัง พระพุทธเจ้าทรงพระเมตตาตามหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ ฟังซิ แล้วทำประโยชน์ให้แก่สัตว์นี้ ไม่มีประมาณ นั้นแหละแปลออกมา ทำประโยชน์ให้สัตว์โลกไม่มีประมาณเลย...”

(พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมปนโน, 2557)

กล่าวได้ว่าพระอาจารย์มหาบัวได้อาศัยหลักการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ผู้อื่นที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้ และรูปแบบทางพระพุทธศาสนาคือการทอดผ้าบังสุกุลถวายพระสงฆ์ที่เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมของสถาบันสงฆ์ไทยระดมทุนช่วยชาติแก้ปัญหาและปรากฏว่าทำได้สำเร็จ นับว่าเป็นความสำเร็จที่พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการสร้างพลังผ้าป่าแก้วิกฤติเศรษฐกิจชาติ ปี พ.ศ.2540 หรือวิกฤติการณ์การเงินยุค IMF หรือเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง

6. อภิปรายผล

คุณค่าของหนังสือธรรมะในมิติการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสารประกอบด้วย 6 ด้าน คือ 1) การใช้คำเดียวเพื่อแสดงเจตนาสอน 2) การใช้คำแสดงกิจวัตรของพระสงฆ์และคำบอกคุณสมบัติของพระสงฆ์ 3) การใช้คำแสดงการปฏิบัติธรรม 4) การใช้อุปลักษณ์ 5) การใช้ประโยค 6) การใช้ประโยคคำถามเชิงวาทศิลป์มีประเด็นการอภิปรายผลดังนี้

การใช้คำแสดงเจตนาสอนในหนังสือธรรมะพระสายปฏิบัติอีสานมีการใช้คำแสดงเจตนาสอน 3 กลวิธี ได้แก่ การใช้คำเดียวเพื่อแสดงเจตนาสอน การใช้คำซ้อนเพื่อแสดงเจตนาสอน การใช้คำศัพท์สื่อความหมาย กิจกรรมการเรียนการสอน ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีทัศนะว่า หนังสือธรรมะพระสายปฏิบัติอีสานมีทั้งประเภทธรรมบรรยายหรือธรรมะคำสอน และประเภทหนังสือชีวประวัติของพระสงฆ์ ล้วนมีวัตถุประสงค์ร่วมกันคือ การสอน

ประสบการณ์ปฏิบัติธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยการสอนปฏิบัติธรรมทางตรงส่วนใหญ่ปรากฏในหนังสือประเภทธรรมบรรยายหรือธรรมะคำสอน ส่วนการสอนปฏิบัติธรรมทางอ้อมส่วนใหญ่ปรากฏในหนังสือชีวประวัติของพระสงฆ์

การใช้คำแสดงกิจวัตรของพระสงฆ์ การใช้คำบอกคุณสมบัติของพระสงฆ์ และการใช้คำแสดงการปฏิบัติธรรม เป็นการใช้คำศัพท์เฉพาะสำหรับพระสงฆ์ เช่น บิณฑบาต นิมนต์ เทศน์ รับไทยทาน เมตตา ปฏิภา วิเวก อดุคค์ บำเพ็ญ ปฏิบัติ จงกรม กรรมฐาน ซึ่งผู้วิจัยมีทัศนะว่าเป็นการใช้วัจนลีลาภาษาแบบเป็นทางการ และสะท้อนให้เห็นลักษณะเฉพาะของสถาบันพุทธศาสนาในประเทศไทยที่มีการใช้วัจนลีลาภาษาของพระสงฆ์ แม้ว่าพระสงฆ์ในงานวิจัยนี้เป็นพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็ไม่ได้วัจนลีลาภาษาที่แบ่งแยกตามภูมิภาค และกล่าวได้ว่าการใช้ การใช้คำแสดงกิจวัตรของพระสงฆ์และคำบอกคุณสมบัติของพระสงฆ์เป็นอัตลักษณ์ทางภาษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย

ข้อสังเกตลักษณะของ การใช้คำแสดงกิจวัตรของพระสงฆ์ การใช้คำบอกคุณสมบัติของพระสงฆ์ การใช้คำแสดงการปฏิบัติธรรม และการใช้คำแสดงเจตนาสอน เน้นการรักษาศีล รักษาพระวินัย การปฏิบัติธรรม อาจกล่าวได้ว่า “ไว้ศีลสิ้นพระ ไร้ธรรมะสิ้นคน” กล่าวคือ พระสงฆ์มีหน้าที่หลักคือครองตัวอยู่ในพระวินัย และฆราวาสก็ปฏิบัติตามคำสอนของพระสงฆ์

การสังเคราะห์ลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะในมิติภาษาไทยประกอบด้วย 3 ด้าน คือ 1) การได้องค์ความรู้เรื่องอื่นโดยอ้อม กล่าวคือ ความรู้ในสหวิทยาการในปรากฏในหนังสือธรรมะประเภทชีวประวัติหนังสือธรรมะประเภทหลักธรรมคำสอน เช่น ความรู้ทางสังคมศาสตร์ ความรู้ทางภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ล้วนเป็นสรรพวิทยารวบรวมสารคดีให้ความรู้และความบันเทิง 2) การสอนจากประสบการณ์ปฏิบัติ กล่าวคือ การปฏิบัติเน้นทักษะการลงมือปฏิบัติ แล้วแบ่งปันประสบการณ์ถ่ายทอดการปฏิบัติธรรมอย่างรูปธรรม อีกทั้งสอดคล้องเกร็ดปณิณกะการปฏิบัติในสถานการณ์จริงอย่างมีอรรถรส 3) การมุ่งให้ปฏิบัติตามคำสอนเพื่อความสงบสุขแห่งจิตใจ กล่าวคือ จิตใจที่เข้าถึงเป้าหมายความสงบเป็นสิ่งที่พึงประสงค์และพึงปรารถนาของปฏิบัติธรรม เพื่อนำไปสู่ปลายทางนิพพาน

7. ข้อเสนอแนะ

1. องค์ความรู้ดังกล่าวอาจจะนำไปประยุกต์ใช้กับการเขียนหนังสือคำสอน ตำรา หนังสือทางพระพุทธศาสนาในลำดับต่อไป
2. ควรศึกษาภาษาศาสตร์เชิงบทบาทหน้าที่ในหนังสือธรรมะ
3. ควรศึกษาการพัฒนาอย่างยั่งยืน(SDG)ในหนังสือธรรมะ

4. ควรศึกษาการสืบสานแนวคิดอนุรักษนิยมในหนังสือธรรมะ

8. สรุป

หนังสือธรรมะจัดเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งการศึกษาตามแนวทางสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์นั้นสลายพรมแดนการศึกษา ไข่เพียงขีดกรอบศึกษาศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่ง แต่การศึกษาหนังสือธรรมะในมิติภาษาไทยก็ปรากฏองค์ความรู้ใหม่ กล่าวคือ คุณค่าของหนังสือธรรมะในมิติภาษาไทยประกอบด้วย 6 ด้าน คือ 1) การใช้คำเดียวเพื่อแสดงเจตนาสอน 2) การใช้คำแสดงกิจวัตรของพระสงฆ์และคำบอกคุณสมบัติของพระสงฆ์ 3) การใช้คำแสดงการปฏิบัติธรรม 4) การใช้อุปลักษณ์ 5) การใช้ประโยค 6) การใช้ประโยคคำถามเชิงวาทศิลป์ ลักษณะเด่นของหนังสือธรรมะในมิติภาษาไทยประกอบด้วย 3 ด้าน คือ การได้องค์ความรู้เรื่องอื่นโดยอ้อม การสอนจากประสบการณ์ปฏิบัติ การมุ่งให้ปฏิบัติตามคำสอนเพื่อความสงบสุขแห่งจิตใจ ทั้งนี้

9. เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ. (2554). เส้นทางงานศึกษาการสื่อสารกับศาสนาในสังคมไทย. ใน *การสื่อสาร ศาสนา กีฬา*.

โครงการเมธีวิจัยอาวุโส คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ข้อฟ้า เกตุเรืองโรจน์. (2553). กระบวนการและกลวิธีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมในหนังสือธรรมะของ

ว.วชิระเมธี [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทัศนีย์ เจนวิถีสุข. (2554). *การสื่อสารเชิงพุทธกับการเปลี่ยนแปลงสังคม* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสถา

ดุขบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน). (2538). *ธรรมคู่แข่งขัน ธรรมสามัคคี* (พิมพ์ครั้งที่ 3). ขวนพิมพ์.

พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน). (2552). *เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 8).

พริมาพัชชสิงห์ จำกัด.

พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน). (2557). *ประวัติหลวงตา*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). สำนักพิมพ์ศิลปสยาม

บรรณภัณฑ์และการพิมพ์.

พระราชนิเวศธรรมจริยาจารย์ (เทศก์ เทสรังสี). (2538). *ชีวิต การงาน หลักธรรม พระอาจารย์เทศก์*

(พิมพ์ครั้งที่ 3). สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระราชนิเวศธรรมจริยาจารย์ (เทศก์ เทสรังสี). (2548). *พระธรรมเทศนาของพระราชนิเวศธรรมจริยาจารย์*

เทศก์ (เทศก์ เทสรังสี) (พิมพ์ครั้งที่ 3). รุ่งเรืองการพิมพ์.

พระราชนิเวศธรรมจริยาจารย์ (เทศก์ เทสรังสี). (2539). *รวมโอวาทหลังปาฏิโมกข์*. บุญศิริการพิมพ์.

- พิสิทธิ์ กอบบุญ. (2542). ลีลาและวรรณศิลป์ในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว [วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิสันต์ สุขวิสิทธิ์. (2554). ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503-2544 : การศึกษาตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ [วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.